

TEÓRIA PARTICIPÁCIE V KONTEXTE METAFYZIKY SV. TOMÁŠA AKVINSKÉHO

PETER FOTTA, Katedra kresťanskej filozofie TF TU, Bratislava

FOTTA, P.: The Theory of Participation in the Context of the Metaphysics of St. Thomas Aquinas
FILOZOFIA 61, 2006, No 2, p. 107

In the frame of the realism concerning the metaphysic knowledge the problematic of participation has its own, historically relatively short period of the more important interpretations. In the second half of the 20th century we have witnessed a renaissance of the study of participation, inspired by the metaphysical doctrine of St. Thomas Aquinas. Many authors (among them L. B. Geiger, C. Fabro, B. Montaigne and others) saw Aquinas' metaphysics as the metaphysics of participation. Z. J. Zdybicka came up with a critical resolution of the participation problem. On one side she acknowledges the successful elucidations of the surviving problems of the unity and manifoldness of beings (such as the problem of monism and pluralism). On the other side she is trying to reexamine the texts of St. Thomas Aquinas concerning participation from the existentialist point of view.

V osnove poznávacieho realizmu metafyziky má problematika participácie svoju historicky pomerne krátku periódu významnejších interpretácií. V druhej polovici 20. storočia zaznamenávame obnovený záujem o štúdium participácie inšpirovanej metafyzickou doktrínou sv. Tomáša Akvinského. Viacerí autori (L. B. Geiger, C. Fabro, B. Montaigne a iní)¹ považovali metafyziku Akvinského za metafyziku participácie. S kritickým riešením daného stavu teórie participácie prichádza Z. J. Zdybicka, ktorá síce priznáva viacerým riešeniam úspešnosť objasňovania odvekého problému jednoty a mnohosti bytí, napr. problému monizmu a pluralizmu, ale súčasne sa podujala z hľadiska existenciálnej koncepcie bytia opätovne preskúmať texty sv. Tomáša Akvinského, ktoré sa týkajú otázok participácie.² V rámci koncepcie realis-

¹ L. B. Geiger: *La participation dans la philosophie de Saint Thomas d'Aquin*. Paris 1942; C. Fabro: *La nozione metafisica di partecipazione secondo S. Tommaso d'Aquino*. Torino 1936; *Participation et causalité selon S. Thomas d'Aquin*. Louvain-Paris 1961; B. Montaigne: *La doctrine de l'analogie de l'être d'après St. Thomas d'Aquin*. Louvain – Paris, 1963. Prví dvaja sa pokúsili rozpracovať v celej šírke tomistickú teóriu participácie. Ani diskusie, ktoré vyvolali, koncepcie neprekonali horizont esencializmu, napr.: J. Chiu y Eun Ho: „La doctrine de la participation dans le commentaire de saint Thomas d'Aquin sur la Liber de causis.“ In: *Revue Philosophique de Louvain* 70, 1972, s. 360 – 382.

² Pozri Z. J. Zdybicka: „Analiza pojęcia partycypacji występującego w filozofii klasycznej.“ In: *Roczniki Filozoficzne* 18, 1970, zv. 1, s. 5 – 78; „Teoriopoznawcze aspekty partycypacji transcendentalnej.“ In: *Studia Philosophiae Christianae* 7, 1971, č. 1, s. 70 – 104;

tickej filozofie poukázala na mnohé epistemologické a metafyzické rozpory doterajších interpretátorov Akvinského a položila základy realistickej teórie participácie, tzv. transcendentálnej participácie.

O participácii (*methexis*; *mimesis*; *koinoia*) sa zmieňuje Platón, ktorý v nej hľadal vyjadrenie ontologického a epistemologického vzťahu jednotlivých vecí k ideám ako k ich vlastným zásadám a tiež vzťahu medzi ideami [1]. Myšlienka idey a jej vzorovej prítomnosti vo veciach (*koinoia*) bola oživovaná kresťanskými mysliteľmi, keďže umožňovala teologické interpretácie vzťahu medzi Bohom a svetom, a hlavne pôsobenia božej milosti v človeku (Boëtius, sv. Augustín, Pseudo-Dionýzios a iní). Tak napríklad vplyvný Augustínov exemplarizmus sa zakladá na myšlienke účasti (*participatio*) konkrétnych vecí na ideách, ktoré sú v Božom rozume – *rationes aeternae*.³ Tomáš otázku participácie však kladie do metafyzického poľa Aristotelovej kritiky platónskej koncepcie idey, s ktorou je zviazaná koncepcia participácie a ktorá protirečila koncepcii kauzality. Z hľadiska odhalenia zapríčinenosti a analogického spôsobu existovania bytí sa má hovoriť o participácii bytí až v závere metafyzického poznania, ktorým vystupujeme ku konečnej príčine bytí, k Absolútnu. Predmetnou „zásadou zásad“ je tu reálny svet ako „systém“ plurality a rôznorodosti konkrétne a jednotlivo existujúcich vecí, a preto, ako zdôrazňuje A. Maryniarczyk, „v systéme metafyziky sa participáciou zaoberáme ako doplnením príčinného vysvetlenia, a predovšetkým ako doplnením analogického vysvetlenia“ ([2], 266). Z ontického hľadiska participácia bude vyjadrovať vnútorné väzby medzi bytiami akoby v spätnom poriadku ich zapríčinenia.

K formulovaniu teórie participácie pristupujeme teda až po analýze štruktúr reálneho bytia a v rámci vytvorenej existenciálnej koncepcie bytia ([3], 239 – 272), čo nám umožní skúmať bytostné základy transcendentálnej participácie bytia. Teoreticko-poznávacie aspekty participácie sú implicitne obsiahnuté už v pojme bytia, ktorý vyjadruje analogicko-transcendentálny spôsob existovania bytí. V rámci realistickej filozofie určíme miesto a úlohu faktu participácie (1), reálny fakt transcendencie bytia determinovaný proporcionálnosťou funkcie existovania (2), ako aj niektoré aspekty transcendentálnej participácie bytia (3), ktoré by pri formulovaní realistickej teórie participácie nemali byť obchádzané. Vzhľadom na to, že termíny „podieľať sa“, „účastniť sa“ sa bežne používajú v kultúrno-spoločenskom živote, najmä na vyjadrenie interpersonálnych vzťahov, ako aj rôznorodých vzťahov medzi človekom a spoločnosťou, metafyzické porozumenie charakteru participácie prispeje k hodnoteniu charakteru rôzneho „byť súčasťou“, „účastniť sa“, „podieľať sa“, ako vzťahu dokonalého a nedokonalého, zloženého a nezloženého, zapríčineného a nezapríčineného a pod.

Partycypacja bytu I. Lublin 1972; *Partycypacja bytu. Proba wyjaśnienia relacji między światem a Bogiem.* Lublin 1972.

³ S. Aurelii Augustini: *De divinis quaestionibus ad Simplicianum.* Turnholti 1970.

1. Pozícia teórie participácie vo filozofii bytia. V dejinách filozofie sa termín participácia objavuje s riešením problému mnohosti (plurality) a jednoty bytí, spojeného poväčšine s monistickou tendenciou vysvetľovať svet rozmanitých vecí ako súrodú skutočnosť. Monizujúce filozofické stanoviská sú v konečnom dôsledku ideologické, zohľadňujúce skôr psychologické poznávacie procesy a podmieňujúce predmetové poznávacie hodnoty subjektu (pozri [17], 36). Problém participácie by tak nadobudol primárne epistemologický charakter. V participácii všeobecne ide o vzťah medzi dvoma skutočnosťami, akým je vzťah mnohosti a jej jednoty, časti a celku, nedokonalého a dokonalého a pod. Nastáva vzťah medzi tým, čo je participujúce, s tým, čo je participované, pričom nenastáva medzi nimi stotožnenie. V bežnej skúsenosti sa stretávame so situáciou, keď hovoríme o účasti (participácii), že niečo nie je tým, čím by bolo, keby bolo tým, na čom má účasť. Ak by teda bolo participované, tak by medzi nimi zanikol rozdiel. Na tomto spontánnom rozlíšení, podľa ktorého participujúce nie je participované, môžeme budovať teóriu metafyzickej participácie, v ktorej budeme skúmať vzťah medzi skutočnosťou participovanou a skutočnosťou participujúcou čiže medzi jednotou a pluralitou reálneho sveta. Ako poznamenáva Zdybicka, v metafyzike nie je možné hovoriť o participácii bez porozumenia toho, čo rozumieme pod jednotou bytí a bytím ako takým: „Koncepcia jednoty a jej vzťahu k bytiu určuje charakter konečných riešení. Prijatie formálnej jednoty a jej chápanie ako niečoho prvotnejšieho a podstatnejšieho než bytostnosť vecí viedli k ontickej a poznávacej depreciácii mnohosti.“ ([1], 85) M. A. Krapiec sa vo svojich filozofických výskumoch zmieňoval o participácii síce okrajovo,⁴ ale položil jej metafyzické a epistemologické základy. V realistickej teórii participácie máme mať vždy na mysli to, že ide o vysvetľovanie faktu konkrétne existujúceho bytia v spojitosti s faktom ontickej jednoty daných v ľudskej skúsenosti (pozri [4], 154). Teória participácie je budovaná v spojitosti s teóriou analógie a teóriou príčin, je ich výslednou explikáciou v zmysle syntézy metafyzického poznania.

Teória participácie má byť metafyzickou teóriou vysvetľovania plurality bytí, ich podobnosti, realizovania ich spoločných dokonalostí, ako aj existovania plnosti Dokonalosti – Absolútna. Teória participácie ide ďalej než teória analógie, lebo obsahovo „taktiež opisuje charakter vzázkov medzi Ním a participujúcimi bytiami čiže charakter príčinného pôsobenia Absolútna“ ([4], 159). Z. J. Zdybicka vo svojich štúdiách podáva vysvetlenie poriadku reálnych vzťahov skutočnosti: „faktu mnohosti bytí, ich analogickej mnohosti, jednoty, a štrukturálnej odlišnosti Absolútna, ako aj (ich) vzájomných vzťahov... Akceptujúc pluralizmus bytí, po novom súčasne ukazuje ich spoločné ontické základy“ ([5], 72 – 73). Metafyzický charakter teórie participácie spočíva aj v tom, že sa dotýka transcendentálnych vzťahov vo vnútri bytia a me-

⁴ Pozri *Teoria analogii bytu*. DZIEŁA I, Lublin 1991, s. 58 – 59, 151 – 152 – participácia ako vzťah existovania vecí k Bohu; s. 152 – 156, 223 – 226 – participácia ako obrátený aspekt transcendentálnej analógie; s. 114 – zvláštny prípad participácie v intelektuálnom akte poznávajúceho podmetu. *Metafizyka*. DZIEŁA VII, Lublin 1995, s. 131; 155; 161 – 162; 380 – 383; 448 – 449.

dzi bytiami, a tak podáva najcelostnejšiu víziu pluralistického sveta. V teórii participácie vyvírajujeme transcendentálny vzťah, ktorý nastáva v reálnom svete. Zrejmým spôsobom ukazujeme nutné väzby sveta konkrétnych vecí s Absolútnom a hierarchickú, ontickú jednotu všetkých bytí. Ide o dynamický vzťah v každom konkrétnom bytí vysvetliteľný pomocou známeho modelového vzťahu možnosť – akt⁵ ako jedného spomedzi mnohých so vzájomne sa podmieňujúcimi navrstvenými reláciami vo vnútri bytí, ako aj v celej skutočnosti.

Ak teória príčin vysvetľuje zapríčinený spôsob existovania reálnych bytí, t. j. ide „zdola“ od bytí k nezapríčinenému bytiu, teória participácie je vysvetlením „zhora“, od absolútneho bytia k náhodilým bytiam. V teórii príčin sa dá poukázať na stvoriteľskú príčinu Absolútna, ktoré má osobnostný charakter a nedá sa jednoducho redukovať na logický Princíp. Konštrukcia teórie transcendentálnej participácie v podstate plní úlohu doplnenia metafyzického poznania, v ktorom ukazujeme posledný dôvod existovania náhodného, nie nevyhnutného bytia. „Na reálnom poznaní fakticky existujúcich bytí možno vybudovať ‚zdola‘ teóriu participácie, ktorá nebude zaťažena apriorizmom platónskeho charakteru ani nebude iba filozofickou explikáciou teologickej vízie sveta.“ ([4], 109 – 110) Po vybudovaní „cesty zdola“, vysvetľovaním faktu existovania plurality bytí, je teda možné „zostupujúcou cestou“ vidieť z perspektívy existencie Absolútna pluralitu náhodných bytí v ich nutných zväzkoch a hierarchickom usporiadaní: „Môžeme teda hovoriť o participácii v rovine ‚systému‘ Tomášovej metafyziky ako o ‚zostupujúcej ceste‘ poznania existovania bytia, poukazovaním na jeho spojenie s Absolútnom a taktiež o spôsobe hovorenia o povahe jeho sprostredkovania – participovania. Samozrejme, že sa stane realistickou teóriou vďaka tomu, že nájde svoje začlenenie v spôsobe existovania skutočnosti – v bytí.“ ([2], 266) Na jednej strane sa chránime pred apriorizmom a na druhej strane hľadáme taký aspekt bytia, aby na jeho základe vybudovaná realistická teória poznania dovoľovala pomocou zodpovedne formulovanej participácie vyjadrovať vzťah medzi reálnymi bytiami.

2. Reálny fakt transcendentálnej participácie. V metafyzickom poznaní má teória participácie vyjadrovať a vysvetľovať taký nutný transcendentálny vzťah, ktorý reálne nastáva medzi dvoma skutočnosťami: mnohosťou reálnych bytí a bytím Absolútna, pričom „jeden člen obyčajne zahŕňa mnoho členov a má sa k druhému členu ako časť k celku, mnohosť k jednote a osobitnejšie ako to, čo je nedokonalé, k dokonalému, ohraničené k neohraničenému, podobné k totožnému, majúceho k nastávajúcemu, zložené k jednoduchému, pochádzajúce k prvotnému, zapríčinené k nezapríčinenému“ ([2], 183). Pozornosť na ceste „zdola nahor“ (zabezpečujúci poznávací realizmus) sa v tomto prípade sústreďuje na dva hraničné body celého procesu metafyzického poznania bytia ako bytia existujúceho: Na jednej strane vo východiskovom bode je to bezprostredné, pozitívne poznanie existencie náhodných, zapríčinených,

⁵ „In omni composito oportet esse actum et potentiam. Non enim plura possunt simpliciter fieri unum, nisi aliquid ibi sit actus et aliquid potentia.“ ([6], I, 18; pozri aj [7], I, q. 3, 7)

vnútorne zložených konkrétnych bytí, ako aj celého sveta (2.1). Na druhej strane v bode príchodu je to sprostredkované poznanie existencie nezapríčeného Absolútna, získavané negatívnym spôsobom (2.2), ako konečného príčinného vysvetlenia celej skutočnosti.⁶ V samotnej štruktúre náhodného bytia a medzi bytím a Absolútnom odhaľujeme akt existovania ako transcendentálny vzťah, ktorý prebieha v každom reálnom bytí a vysvetľuje najvšeobecnejšie chápanú participáciu v existencijálnej koncepcii realistickej metafyziky.

2. 1. Participácia v proporcionálnosti aktu existovania bytia. Na základe predchádzajúcich metafyzických analýz reálneho bytia a vymedzenia jeho analogicko-transcendentálneho pojmu zdôrazňujeme prvenstvo faktu existovania konkrétného bytia vo vzťahu k jeho determinovanému obsahu. Akt existovania pôsobí ako transcendentný činiteľ. Bytie ako bytie tu nevystupuje v jednoznačnom univerzálnom chápaní, ale bytie ako bytie existujúce v analogickom transcendentálnom chápaní, vďaka čomu možno pojem bytie priradiť každému konkrétne a jednotlivo existujúcemu bytiu – reálnemu faktu vystupujúcemu ako napr. vec, vlastnosť, funkcia, priebeh, proces, relácia a pod. Samotný fakt existovania bytia spôsobuje, že je niečím konkrétnym, jedným a odlišným od druhého bytia. Akt existovania je rôzny v rôznych veciach, patrí do vnútornej štruktúry celého sveta aj každej jednotlivéj veci ako konštitutívny i nevyhnutný element – činiteľ. Možno tomu rozumieť tak, že v štruktúre konkrétného bytia je akt existovania nejakým spôsobom participovaný cez bytnosť (t. j. esenciu), ktorá napriek všetkému toto existovanie svojím spôsobom ohraničuje (*limitatio*).⁷ Toto tvrdenie môžeme oprieť o text sv. Tomáša Akvinského, podľa ktorého na úrovni štruktúry bytia odhaľujeme participáciu ako vzťah medzi bytnosťou veci a existovaním tejto veci.⁸ Participované bytie (*esse participatum*) je konkrétne reálne bytie participované cez bytnosť, t. j. v zložení formy a matérie.⁹ Forma uvažovaná sama v sebe nie je bytím, lež čímsi participujúcim v existovaní bytia. Existovanie je tak participované cez bytnosť, ktorá toto existovanie bytia ohraničuje na svoj konkrétny spôsob. Existovanie nie je nevyhnutnou vlastnosťou matérie ani formy; nie je ani vnútornou vlastnosťou, ktorá vyplýva zo zloženia matérie a formy. Vzťah vo vnútri bytia aj medzi bytiami opísaný Aristotelom sa nedovoľával participácie. Mate-

⁶ Pri zohľadňovaní faktu analogického spôsobu existovania bytia potvrdzujeme vlastne proporcionálnosť aktu existovania bytia vo vzťahu k jeho konkrétnemu obsahu ako nutnej relácie vo vnútri každého reálneho bytia.

⁷ Termín determinácia (*limitatio*) sa objavuje u sv. Tomáša na vyjadrenie ohraničenia aktu existovania cez možnosť bytnosti, chápanej ako podmet existovania, pre ktorú sa taktiež hľadá príčinné zdôvodnenie, tzn. pre celé bytie, že je (existuje) a čím je (obsahovo).

⁸ „*Invenitur igitur in substantia composita ex materia et forma duplex ordo: unus quidem ipsius materiae ad formam; alius autem ipsius rei iam compositae ad esse participatum. Non enim est esse rei neque forma eius neque materia ipsius; sed aliquid adveniens rei per formam.*“ ([8], VIII)

⁹ „*Nomen essentiae in substantiis compositis significant id, quod ex materia et forma compositum est.*“ ([9], 2)

riálny svet je dostatočne vysvetlený mnohorakými príčinnými reláciami, v ktorých je možné postrehnúť istú jednotu sveta, keď prichádzame až posledným príčinám a zásadám.¹⁰ Pre Aristotela je svet nutný a nepotrebuje sprostredkovanie svojej existencie, čo je výsledkom dvoch nutných príčin, teda absolútnych činiteľov: prvej matérie a „prvej“ formy – čistého aktu (Boha). Sprostredkováva sa iba forma, a to kvôli celostnej vízii sveta, ktorá sa dostatočne vysvetľovala teóriou príčiny, v ktorej formálna príčina bola jeho najvyšším dôvodom. V rámci teórie možnosti a aktu Tomáš ide ďalej než Aristoteles so svojim konečným príčinným vzťahom formy a matérie, lebo je to akt existovania, ktorý zaistuje zjednotený a súhrnný fakt existovania pluralitného sveta a jeho vyjadrenia. „To teda, čo je participované..., má v sebe niečo, čo participuje (podmet), a niečo, čo je participované (existovanie), a teda reálna participácia zakladá reálne zloženie z participujúceho podmetu (bytnosť) a participovanej dokonalosti – existovania.“ ([10], 365) Tu sa vyžaduje vysvetlenie nielen aktu existovania ako takého, ale toho tu konkrétneho existovania veci (*aliquid adveniens rei per formam*). K povahe zapríčineného bytia teda náleží participovanie v existovaní. Participácia bytia – to, že „je“, a to „čím“ je – vyjadruje sa ako jednota, v ktorej konkrétne bytie participuje a vďaka ktorej existuje. Každé konkrétne bytie je istým celkom a taký je aj celý svet reálnych bytí. Neobsahuje v sebe príčinu svojej existencie, ale nadobúda príčinu svojho existovania mimo seba.

Realistická interpretácia skutočnosti hovorí, že existuje jeden pluralitný svet, ktorý sa skladá z rôznorodých, analogicky existujúcich bytí. Analogický spôsob existovania dovoľuje vyjadriť analogickú jednotu mnohosti bytí a ich podobnosti (*similitudo*).¹¹ Ide o transcendentálny charakter metafyzickej analógie. Dôsledkom analogického spôsobu existovania bytí a analógie spôsobu ich poznávania je možnosť vyjadrovať sa o všetkom, čo existuje, teda aj o Absolútne, a to pomocou transcendentálnych pojmov.

Pýtame sa, čo je dôvodom faktu analogického spôsobu existovania bytí a faktu, takže ich môžeme analogicky poznávať? Táto otázka dovoľuje taktiež analogicky rozumieť a poznávať fakt participácie a súčasne vyjadrovať transcendentálnu participáciu každého konkrétneho bytia: „Fakt transcendentálnej participácie a analógia vo vnútri bytia a medzi bytiami ustanovujú ontický základ možnosti používať analógiu ako metódu filozofického poznania, možnosti tvorenia transcendentálnych a analogických pojmov, ako aj analogického spôsobu vyjadrovania.“ ([4], 180) Nie sme nútení vysvetľovať jednotu pluralitného sveta hľadaním nejakého univerzálneho (jednoznačného) elementu. „Totiž fakt reálneho existovania je spoločný celej skutočnosti a jednotlivé existovanie bytia, hoci rôzne a neprenosné na konkrétny obsah-bytnosť, nie je ‚vlastnosť‘ tejto bytnosti a existovanie z nej nevyplýva. Keby totiž existovanie

¹⁰ Pozri Aristoteles: *Topiky* 100 b 18 – 12; *Fyzika* 193 a 4 – 6.

¹¹ Termín podobnosť (*similitudo*) tu nechápem vo význame vzťahu, aký má znak (*signum*) ako nositeľ zmyslu poznanej veci k samej veci, ani vo význame vzťahu intencionálneho bytia k reálnemu bytiu (aspektovej jednocestnej totožnosti zmyslu poznanej veci s vecou samou), ale vo význame analogicky transcendentálnej podobnosti (analogickosti) z aspektu existovania každej reálnej veci a vzájomného vzťahu medzi vecami.

bolo ‚vlastnosťou‘ alebo by sa vysvetľovalo reálne konkrétnou bytnosťou, ktorá existuje, potom by sa takéto konečné existovanie stotožnilo s bytnosťou. – Takýto bytostný prípad je vlastne Absolútnom.“ ([11], 103) V žiadnom náhodnom bytí nenachádzame element, od ktorého by závisela jeho existencia. Každý akt existovania konkrétného bytia v metafyzickom zdôvodnení poukazuje na poslednú príčinu svojho existovania. „Analogický spôsob existovania je ‚druhou stranou‘, ‚odvráteným aspektom‘, účinkom a výrazom faktu transcendentálnej participácie. Všetky bytia existujú vďaka sile participácie na Absolútne čiže závislé od neho ako od Príčiny účinnej, vzorovej a cieľovej, stanovujú vzájomne a spolu s Absolútnom ontickú jednotu, sú mu podobné a súčasne sú si podobné navzájom.“ ([4], 138) Vnútorne zloženie náhodného bytia vysvetľuje síce jeho ohraničenie (*limitatio*), ale zloženie je nutnou, no nie postačujúcou podmienkou ohraničenia. Toto zloženie ukazuje aj nutnú reláciu vo vnútri každého náhodného bytia ako istú podobnosť (*similitudo*) medzi bytiami, ale tá akoby pristupovala k nim zvonku.¹² Cez sprostredkovaný spôsob poznania potvrdzujeme, že všetko čo existuje, a) je vnútorne zložené a neexistuje samostatne; b) má totožnú funkciu existovania realizovanú v každom bytí na rôznom stupni dokonalosti; c) spoločne tvoria analogickú jednotu celého sveta; d) ich existenciálna jednota má transcendentálny charakter; e) existenciálna jednota nutne predpokladá viazanosť na absolútnu jednotu Absolútna, ktorej bytnosťou je jej existencia; f) každé reálne bytie a celá skutočnosť existuje na základe sily participácie Absolútna; g) akt existovania rozhoduje o transcendentálnej participácii vo vnútornej štruktúre bytia, ako aj medzi vonkajšími bytiami.

V tomto bode je potrebné sa zastaviť a ukázať, že potvrdenie existencie Absolútna ako nutného, reálneho činiteľa, ktorý zdôvodňuje neprotirečenie existovania náhodného, vnútorne zloženého bytia, súčasne poukazuje na svoju transcenciu vzhľadom na všetky ostatné bytia, ale aj ako príčiny, ktorej sa dožaduje každé reálne existujúce bytie.

2. 2. Participácia na existovaní Absolútna. V participácii bytí založenej na akte existovania vychádzame z charakteru analogického poznania existencie Absolútna. Absolútno je plnosťou bytia, v ktorom bytnosťou je jeho existovanie, t. j. fakt existovania – „to, že je“, a jeho obsah – „to, čím je“, je absolútne to isté. Na základe tejto analýzy máme pravdivostné vyjadrenie „Boh existuje“ a nič viac, keďže iba pomocou transcendentálnej analógie proporcionálnosti vyjadrujeme vedomosť o nutnosti existovania Absolútna, a nie vedomosť o Absolútne. Potvrdenie existencie Absolútna zachováva jeho transcenciu, ale zo strany tohto potvrdenia existovania Absolútna sa zostupuje k vysvetleniu vnútorného zloženia každého reálneho bytia, keďže „negácia existovania reálneho zloženého bytia je rovnocenná s negáciou existovania Abso-

¹² Podobnosť sa vzťahuje na vzorovú príčinu Absolútna, na ktorej má analogicky účasť každá forma bytia: „*Non dicitur esse similitudo creaturae ad Deum propter communicantiam in forma secundum eandem rationem generis et speciei, sed secundum analogiam tantum, prout scilicet Deus est ens per essentiam, et alia per participationem.*“ ([7], I, q. 4, art. 3, ad 3)

lútna..., každý konkrétny existenciálny akt, každá konkrétna existujúca vec závisí vo svojom existovaní od čistého Aktu existovania“ ([11], 106 – 107). M. A. Krapiec poukazuje na klasický text sv. Tomáša: „Do takej miery môžeme niečo nazvať a vyjadriť, do akej to uchopíme v intelektuálnom poznaní... V bežnom našom živote je Boh poznávaný nie vo svojej bytnosti, ale vzhľadom na to, že je princípom všetkého, súčasne na ceste negácie a pripisovania mu dokonalosti bez ohraničenia“, ¹³ a zdôrazňuje, že pre realistický výklad participácie úvaha o jej koncepcii sa kladie až po potvrdení vzťahu bytí k svojmu prameňu (*secundum habitudinem principii*), keďže pod vplyvom platónskej koncepcie sa participácia zakladala na zdokonaľujúcom – vzorovom spôsobe poznávania (*modus excellentiae*) ([12], 37 – 38). Posledné vysvetlenie reálnej skutočnosti a jej príčinu dáva len taká existencia, ktorá nie je totožná s ničím, iba so sebou samou (*ipsum esse – actus purus*). Absolútne bytie je autonómna Existencia, ktorej existovanie je totožné s jej bytnosťou. V teórii participácie nás však zaujíma charakter podobnosti medzi Absolútnom a inými bytiami, lebo každé zapríčinené bytie je cez fakt existovania nejako podobné absolútnemu, nezapríčinenému bytiu, ¹⁴ čo ale nenarúša transcenciu Absolútna.

Absolútne bytie neudeľuje z vlastného čistého aktu niečo na to, aby tu bol akt existovania zapríčineného bytia. Pôsobením čistého aktu Absolútna každý akt existovania konkrétného bytia je proporcionálny svojej bytnosti, aktuálny na svoju mieru, ktorá je v každom bytí iná. ¹⁵

Absolútno udržuje v existencii iné bytia, ale samo je voči nim radikálne transcendentné. Práve preto môže byť Absolútno aj istým spôsobom svetu imanentné, keďže jeho pôsobenie vo svete nie je nejakou novou činnosťou, ale súvislým udržiavaním bytí v existencii (*creatio continua*), o čom píše sv. Tomáš: „Boh zachováva veci v existovaní, nerobí to však cez nejaké konanie, ale pokračovaním konania, ktoré udeľuje existovanie.“ ¹⁶ Participácia bytia, ktorá nachádza svoj bytostný základ v akte existovania, nesie v sebe hraničné porozumenie trvalého a dynamického procesu sveta vecí a človeka. Skutočnosť ako celok nevyčerpáva bohatstvo jeho existencie. Každá vec, ktorá existuje je myšlienkou Absolútna. Absolútno môže existovať aj bez sveta, ale svet bez svojej stvoriteľskej príčiny, Absolútna, existovať nemôže. Náhodné bytia existujú iba na základe sily jeho existenčného aktu, ktorým participujú na existencii Absolútna.

Napriek jednostrannému vzťahu, podľa ktorého bytia majú účasť na Absolútne,

¹³ „Et sic patet quod voces referuntur ad res significandas, mediante conceptione intellectus... Deus in hac vita non potest a nobis videri per suam essentiam; sed cognoscitur a nobis ex creaturis, secundum habitudinem principii, et per modum excellentiae et remotioris“ ([7], I, 13, 1). Pozri tamže, 10, 10, ad 5; 12, 12.

¹⁴ Pozri ([7], I, 4, 3; 4, 1 c; 12, 1, ad 4). *De Potentia*, 2, 2, art. 1. In: ([4], 161).

¹⁵ „Primum autem actus est esse subsistens per se.“ [13]; *Quodlibetum duodecimum* (5, 5).

¹⁶ „Deus..., quod res in esse conservat: non enim aliter eas in esse conservat, quam semper eis esse dando.“ ([7], I, 9, 2). Pozri ([6], III, 65).

a nie opačne, zapríčinenie sa dotýka celého bytia, nielen jeho aktu existovania.¹⁷ To dovoľuje skúmať fakt participácie v hraničných momentoch transcendentálnych vlastností bytí. Celostný obraz bytia vyjadrený transcendentáliami „hraničí“ s posledným rozsahom absolútneho, nezloženého bytia. Z tohto pohľadu sa stráca v bytiach funkčné rozlišovanie vzťahu na participáciu v existovaní pochádzajúcu z Absolútna a participáciu ako podobnosť. Najprv potvrdzujeme tento existenciálny zväzok „zbytočnosti“ každého bytia a celej skutočnosti v Absolútne: „Participácia odhaľuje pred nami posledný dôvod ‚zbytočnosti‘, ktorou je Absolútne. Odhalenie tohto dôvodu je príležitosťou pristúpiť k pokusu opísať jeho charakter... Máme tu tiež pojatý moment ‚spodobnosti‘, keďže ‚zbytočnosť‘ sa týka nielen vysvetlenia toho, že bytie je (existuje), ale že tiež ukazuje na to, „akým a čím“ je, a teda na „povahu“ spojenia bytia s Absolútnom.“ ([2], 270) Ako druhý krok potom možno analyzovať funkciu participácie ako „zostupujúcu cestu“ sapienciálneho porozumenia bytia – skutočnosti. „Perspektíva participácie bytia je teda vyznačená vyjadrením spoločných (vlastností) čiže perspektívou transcendentálií. Fakt transcendentálnej participácie bytí sa prejavuje vo fakte existovania rôznorodých realizácií pravdy a dobra, predpokladajúcich existovanie Bytia, Veci, Jedného, Odlišnosti, Dobra a Pravdy. Doktrína participácie je teda úzko zviazaná s vyjadrením transcendentálií.“ ([4], 150) To, čo Z. J. Zdybicka naznačuje, sa A. Maryniarczyk usiluje vyjadriť súvislo v rámci transcendentálií – tie „momenty“, „ktoré v nadväznosti na participatívne poznanie zakladajú vedenie o bytí aj celej skutočnosti. Sú to moment ‚zbytočnosti‘, moment ‚zobsaženia‘, moment ‚zjednotenia‘, moment ‚odlíšenia‘, moment ‚opravdivenia‘, moment ‚zvolenia‘, moment ‚zdokonalenia‘“ ([2], 269). Pre širšie objasnenie celostného zviazania bytí s Bytím-Absolútnom poukazuje na tomto mieste na transcendentáliu, ktoré umožňujú vyjadriť spôsob existovania každého bytia z rôznych aspektov, teda ich obsahové bohatstvo existovania.

V teórii participácie sa cez analýzu vzťahu medzi konečnými bytiami a Absolútnom ukazuje, že okrem základného príčinnno-účinného vzťahu vyjadrujúceho pôvod bytí, ich jednotnosť, odstupňovanie, rozpoznávame aj vzájomnú transcendentálnu podobnosť ako výsledok rovnovážnych vlastností spoločných všetkým bytiam. V perspektíve transcendentálií je zachovaná ontická odlišnosť medzi Absolútnom a ostatnými bytiami a taktiež analogická odlišnosť existovania každého jednotlivého bytia.

3. Bytostné aspekty realistickej teórie participácie. Teóriu transcendentálnej participácie formulujeme realisticky vtedy, keď sa na podklade analogicko-transcendentálnych pojmov prichádza akoby „zdola“ k zdôvodneniu existencie Absolútna.

¹⁷ Zapríčinený svet vytvára k Bohu, svojej príčine, vzťah skúmaný ako vonkajšia príčina vo svojom účinku, účinnosti, celi a vzore. Tieto aspekty pôsobiacich činiteľov vystupujú vlastným spôsobom v každom vedomom konaní. Odhaľujeme, že Absolútne je nielen *Ipsum esse*, ale taktiež je Osobou, vo svojej podstate rozumnou a slobodnou. Pozri ([4], 155 – 171; [7], I, 4, 1, c; 44, 3 – 4; [6], II, 15; I).

„V analógii proporcionálnosti sa prechod k potvrdeniu hlavného analogátu dokonáva iba na podklade transcendentálnych pojmov, ktoré ako bytie implikujúce existovanie sú istým spôsobom odstupňované vo výsledku skutočných nerovnakých participácií na dokonalosti prvého Bytia.“ ([14], 153) Z perspektívy proporcionálneho faktu existencie (konceptia bytia) vyjadrujeme funkciu participácie ako príčinnno-účinný vzťah, ktorý prebieha medzi Absolútnom a z neho pochádzajúcimi bytiami. Ak má teória participácie vysvetľovať tento vzťah, má na základe vyššie získaného poznania splniť niekoľko špecifických vlastností. Charakteristickou vlastnosťou tohto prebiehajúceho zapríčineného vzťahu, ktorý ustanovuje participáciu, je jeho a) nutnosť – podmieňuje realnosť participácie, vstupuje do samej povahy vznikajúceho bytia; b) transcendentálnosť – zahŕňa všetky reálne existujúce bytia; c) dynamickosť – aktualizuje akt existencie v každom stave bytia; d) nesymetrickosť – vyjadruje priamu účasť konkrétneho bytia na Absolútne, no nie naopak; e) nezvratnosť – vyjadruje nutnosť iba zo strany bytí, ale nie zo strany Absolútna [15].

V metafyzicko-epistemologickej koncepcii teórie participácie tieto charakteristiky dovoľujú sústrediť pozornosť na samotnú podobnosť, zvýraznenú v participácii, bez obáv zo sklznutia do esencializmu. Participácia bytia nevyjadruje nejakú kvalitatívnu stránku bytia, ale to, že bytie ako konkrétne existujúci celok pochádza z Absolútna. Jednota pluralitného sveta a Absolútna a súčasne ich odlišnosť sa objavujú naraz, spolu.

V absolútnom zmysle participované bytie je bytie Absolútna, na ktorom bezprostredne participuje celé bytie cez vlastné bytie, a nie iba cez bytnosť. Zachovávajúc radikálnu transcencenciu Absolútna ako poslednej i prvej (stvoriteľskej) príčiny potvrdzujeme, že jeho existencia je jeho bytnosťou. Z tejto perspektívy odhaľujeme fakt transcendentálnej participácie bytia, ktorú vyjadrujeme celostne ako podobnosť pochádzajúcu z Absolútna v existovaní aj v bytnosti (obsahu). Prichádzame k možnosti vyjadriť reálnu vec ako „ideu“, ale v radikálne odlišnej koncepcii bytia, než sú jej subjektivizujúce či platonizujúce verzie, keď pod reálnou vecou nechápeme stotožnenie s pojmom veci, ale s myslou – ideou Stvoriteľa, tvrdiac, že konkrétne jednotlivé veci existujú myslou Stvoriteľa ([16], *De ideis*, 3, 3). „Participácia sa dotýka nielen aktu existovania; celé bytie existuje na základe sily účasti na Absolútne. „Stupeň“ aktuálnosti každého konkrétna je totiž vyznačený formou – vzorom existujúcim v rozume prvej Príčiny. Nachádzame tak hlbší dôvod možnosti poznania Absolútna. Táto príčina koná cez poznanie. Absolútno ako transcendentný Vzor zdôvodňuje mnohosť bytí. Bytia boli vymyslené (naplánované) ako mnohé, ale sám fakt jediného, transcendentného Vzoru unifikuje túto mnohosť. Každé bytie realizuje danú ‚mysle‘ – ideu Absolútna, teda ho nasleduje v sebe, ibaže vlastným spôsobom, ktorý charakterizuje jeho vlastné bytie, ohraničené bytnosťou (možnosťou).“ ([2], 177) Reálna participácia každého konkrétneho bytia, a teda celá hierarchia sveta bytí reálne existujú preto, lebo sú ideami, ktoré Stvoriteľ svojím intelektom „meria“ vo svojej myslí ([16], *De veritate*, 1, 2).

* * *

Teóriu participácie môžeme vidieť ako svorník celého metafyzického systému, charakterizovanú ako najvšeobecnejšiu teoretickú syntézu metafyzického poznania. Prichádzame ku konečnému vysvetleniu existovania a štruktúry reálneho sveta v integrálnom vyjadrení odpovede na otázku, prečo jednotlivé veci existujú a prečo ich môžeme ako jednotlivé aj bezprostredne poznať. Vysvetlenie získavame cez analýzu faktu transcendentálnej participácie, ktorá je založená na transcendentálnej analógii vlastnej proporcionality. Prichádzame ku konečnej odpovedi odvolaním sa na fakt stvorenia a tvrdíme, že každé konkrétne existujúce bytie je jednotlivá idea. Takýmto spôsobom vlastne celý pluralitný svet vecí, rastlín, živočíchov a človeka participuje na Absolútne – Bohu. Znova sa potvrdili vnútorné väzby medzi teóriou participácie, kauzálnym a analogicko-transcendentálnym spôsobom existovania vecí. Participácia je výrazom, ktorým akoby „zhora“ vyjadrujeme transcendentálnu analógiu. Teória participácie môže byť teda budovaná až na konci metafyzických výskumov, hoci jej základy a prejavy môžeme analyticky rozpoznávať v celom zapríčinenom a analogickom spôsobe existovania všetkých odhaľovaných relácií v štruktúre vecí a medzi vecami.

Teóriu participácie získavame plnšie porozumenie mnohosti a jednoty, pričom pluralizmus a ontickú súdržnosť bytí vysvetľuje analogická jednota skutočnosti. Mnohosť nevyklučuje jednotu, lebo sa charakterizuje relatívnou, analogickou jednotou, ktorá predpokladá jednotu Absolútna – Jedného. Pod analogickou jednotou celého univerza sa rozumie súhrn jednotlivých a konkrétne existujúcich bytí zviazaných medzi sebou mnohými reláciami spolu s ontickou väzbou na Absolútne. Vylučuje sa jednota sveta chápaná ako ontická súrodosť (jednorodosť) bytí, v ktorej by zanikala transcendencia alebo imanencia v prospech imanentizujúcich či transcendentalizujúcich smerov filozofického monizmu. Analogická jednota celej skutočnosti poukazuje na transcenciu a imanenciu Boha, vďaka ktorému existujúce bytia (spolu) autenticky konkrétne participujú: v jednom imanentnom Prameni plnosti existovania – absolútnom Akte, z ktorého pochádzajú – existujú; v jednom transcendentálnom Vzore – absolútnom Intelekte; v jednom najvyššom Dobre – konečnom celi ako motive existovania univerza.

Uvedené vysvetľujúce funkcie participácie dovoľujú v teológii nanovo formulovať obsahovo zrozumiteľné termíny používané v otázkach milosti, svätosti, duchovného a mystického života a pod. V rovine nadprirodzenej viery metafyzické chápanie funkcie participácie pomôže analogicky vyjadrovať tajomstvo (mystérium) zjavených právd viery. Akvinského metafyziku analógie oprávnené možno nazvať metafyzikou participácie, keďže s jej pomocou si vytvoril terminologické inštrumentárium pre svoju teológiu (*De ipso incarnationis mysterio*, [7], III, q. 1 – 26; *De ritu Eucharistiae sacramenti sive mysterii*, tamže q. 83). Z charakteru faktov realizovaných vzťahov medzi človekom a Bohom dajú sa hodnotiť rôzne náboženstvá, interpretovať obraz človeka a Boha. Vo fakte transcendentálnej participácie, ktorý vysvetľuje, že všetko čo existuje, existuje na základe sily účasti na Bohu, človek získava vlastný ontický základ náboženstva. V ňom človek ako ľudská osoba nadobúda vlastný totož-

nostný, dialogický spôsob existovania v interpersonálnom vzťahu s Bohom-Osobou, ktorý sa mu stáva najvyšším darom – Dobrom a cieľom jeho života. Následne takýto náboženský stav človeka sa viaže aj s jeho psychickou a morálnou sférou bez hrozby upadnutia do imanentizmu duchovno-monistických explikácií (mysticismus) a bez pomiešania autenticky náboženských úkonov napríklad s kabalou, gnózou, mágiou a s inými ezoterickými praktikami.

LITERATÚRA

- [1] ZDYBICKA, Z. J.: „Ontyczna wspólnota bytów.“ In: *Roczniki filozoficzne* 19, 1971, zv. 1, s. 85 – 94.
- [2] MARYNIARCZYK, A.: *System metafizyki*. Lublin 1991.
- [3] FOTTA, P.: *Pri prameni filozofie*. Bratislava 2005.
- [4] ZDYBICKA, Z. J.: *Partycypacja bytu*. Lublin 1972.
- [5] ZDYBICKA, Z. J.: „Teoriopoznawcze aspekty partycypacji transcendentalnej.“ In: *Studia Philosophie Christianae* 7, 1971, č. 1.
- [6] AQUINO, S. T. de: *Summa Contra Gentiles*. Romae 1923.
- [7] AQUINO, S. T. de: *Summa Theologiae*. Milano 1988.
- [8] AQUINO, S. T. de: „De substantiis separatis.“ In: *Opuscula omnia*, zv. 1. Paris 1927.
- [9] AQUINO, S. T. de.: *De ente essentia*. Taurini – Romae, Opusculum 1948.
- [10] KRAPIEC, M. A.: *Metafizyka*. DZIEŁA VII. Lublin 1995.
- [11] KRAPIEC, M. A.: *Człowiek i prawo naturalne*. DZIEŁA X. Lublin 1999.
- [12] KRAPIEC, M. A.: „Filozofia i Bóg.“ In: *O Bogu i o człowieku I*. Warszawa 1968.
- [13] AQUINO, S. T. de: „Quaestiones quodlibetales.“ In: *Quaestiones disputatae*, zv. V. Taurini – Romae 1931.
- [14] KRAPIEC, M. A.: *Teoria analogii bytu*. DZIEŁA I. Lublin 1991.
- [15] ZDYBICKA, Z. J.: „Analiza pojęcia partycypacji występującego w filozofii klasycznej.“ In: *Roczniki filozoficzne* 18, 1970, zv. 1, s. 5 – 78.
- [16] AQUINO, S. T. de: „De veritate.“ In: *Quaestiones disputatae*, zv. I. Taurini – Romae 1931.
- [17] KRAPIEC, M. A.: „Monizm – pluralizm.“ In: *Roczniki filozoficzne* 34, 1986, zv. 1.

PhDr. Peter Fotta, OP
 Katedra kresťanskej filozofieTF TU
 Kostolná 1
 814 99 Bratislava
 SR